

2008 DEC 15.

55983
83/99 FI H/79
2008/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVI. évfolyam • 6. szám
2008. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRIA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent

az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Albert István ny. tanár, a Magyar Kultúra Lovagja,
Egyházaskozár

Barta András diák, Veszprém

Buzás Gergely régész-szakmuzeológus, Visegrád

Cseh Valentin muzeológus, Zalaegerszeg

Csorba Csaba dr. ny. főiskolai docens, Szolnok

Debreczeni Droppán Béla történész-levéltáros,
Budapest

Domokos Mária dr. népzenekutató, Budapest

Endre Diána diák, Gyulaírástót

Gábel Tibor titkár, újságíró, Budapest

Gertner Kinga diák, Siklós

Halász Péter főtanácsos, Budapest

Kaczián János főlevéltáros, Szekszárd

Kriza Ildikó dr. néprajzkutató, Budapest

Lupescu, Radu történész, Kolozsvár

Magyar Enikő diák, Siklós

Martonfalvi Tóth Attila tanár, Budapest

Messik Miklós dr. újságíró,
a Magyar Műemlékekért a Világban
Közhasznú Egyesület elnöke, Budapest

Monok István dr. főigazgató, Budapest

Munkácsi Katalin Fruzsina diák, Szolnok
Őriné dr. Bilkei Irén főlevéltáros, Zalaegerszeg

Rácz Péter diák, Porva

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Selmeczi Kovács Attila dr. néprajzkutató, Budapest

Szokol Zsófia diák, Makó

Tatai Zoltán, a Molnár Gábor Társaság elnöke,
Budapest

Tóttós Gábor dr. főiskolai docens, helytörténész,
Szekszárd

Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

Vancsó Renáta diák, Makó

Végső István történész, Kiskunhalas

Vekov Károly dr. docens, Kolozsvár

Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tisztelteidjükről.

Az első borítón Fadrusz János
kolozsvári Mátyás szobrának részlete látható

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Mátyás király és a reneszánsz kora

Mátyás és az európai kortárs gyűjtemények (<i>Monok István</i>)	3
Reneszánsz építészet Mátyás király korában (<i>Buzás Gergely</i>)	11
Cimerhasználat Mátyás király korában (<i>Dr. Csorba Csaba</i>)	17
A mindennapi élet Mátyás király korában (<i>Bilkei Irén</i>)	21
Mátyás király és Kolozsvár (<i>Dr. Vekov Károly</i>)	23
„Röptülj, lelkem, keresd meg hazámat!” Babits Mihályra emlékezve (<i>Dr. Tóttös Gábor</i>)	30
Zalatnai tragédia, 1848 (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	33
Száz esztendeje született Molnár Gábor író (<i>Tatai Zoltán</i>)	41

ISKOLA ÉS HONISMERET

Dümmerth Dezső: A reneszánsz király	46
Honismeret a napköziben. Forróné Virág Zsuzsával beszélget <i>Halász Péter</i>	52
Levelek Lázár Ervinhez – Pályázati felhívás	54

TERMÉS

Vajdahunyad-vára a Hunyadiak korában (<i>Lupescu, Radu</i>)	55
A déli határvédő rendszer a XV. században (<i>Cseh Valentin</i>)	59
Hunyadi-kori emlékek Cseh-Morvaországban, Franciaországban, Angliában (<i>Messik Miklós</i>)	72
Mátyás király a népmesékben és a mondákban (<i>Dr. Kriza Ildikó</i>)	75
Kik küldtek bombákat Kiskunhalasnak 1944 karácsonyán? (<i>Végső István</i>)	82

ZSENGE TERMÉS

Késő gótikus és reneszánsz emlékek (<i>Gertner Kinga – Magyar Enikő</i>)	85
Mátyás király házassági törekvései (<i>Szokol Zsófia – Vancsó Renáta</i>)	88
A reneszánsz nevelés (<i>Munkácsi Katalin Fruzsina</i>)	91
Vetési Albert (<i>Endre Diána – Barta András – Rácz Péter</i>)	93

KRÓNIKA

A fővárosi Mátyás-vetélkedő (<i>Gábel Tibor</i>)	95
A Balassagyarmati Honismereti Kör jubileumára emlékeztek (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>)	97
„Legyen áldott az emléke!” (<i>Domokos Mária</i>)	98
Martonfalvi Tóth Györgyre emlékeztek Kézdimartonfalván (<i>Martonfalvi Tóth Attila</i>)	100
Emlékünnepség Egyházasközön (<i>Albert István</i>)	100
In memoriam Jakó Zsigmond (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	102

KÖNYVESPOLC

Kováts Dániel: Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája (<i>Csorba Csaba</i>).....	104
Eike von Repgow: A Szász tükör (<i>Csorba Csaba</i>).....	105
P. Benedek Fidél könyvei az erdélyi ferencesekről (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	105
Demjén Kovács Erna: Jeles nagykaposiak (<i>Zika Klára</i>)	107
Bai József: Tanulmányok Lengyel község történetéből (<i>Kaczián János</i>)	108
Móser Zoltán: Névviseletek (<i>Halász Péter</i>)	109
A XXXVI. ÉVFOLYAM TARTALOMJEGYZÉKE	110

*Minden kedves olvasónknak
békés, áldott karácsonyt
és boldog újesztendőt kíván*

a Szerkesztőbizottság

*****

*Itt az újév, újat hozzon,
Régi jótól meg ne fosszon!
S ha már több jót nem is adhat,
Vigye el a régi rosszat!*

(Ipolynéki köszöntő)

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a korrektúra megtagadását, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Mátyás és az európai kortárs gyűjtemények*

Miért különleges a Bibliotheca Corviniana? 2008-ban, a reneszánsz év rendezvényein számtalanszor hangzott el, hogy a korszak legnagyobb, vagy második legnagyobb könyvtára, hogy a szakértők 2000–2500 kötetre becsülik az állományát, és az, hogy ma hiteles corvina alig 215 ismert a világ fél-száz gyűjteményében. Az érdeklődők persze nem kell, hogy tudják: az sem tisztázott a szakmai vitákban, hogy mit nevezünk corvinának. A kutatástörténet legutóbbi nagy fejezete kétségtelenül Csapodi Csaba és felesége, Gárdonyi Klára nevéhez kötődik. Ők olyan korszakban dolgoztak a corvinákkal, amikor csak nagyon keveseknek adatott meg az utazás lehetősége. Egy olyan téma, amelynek forrásai, maguk a kódexek, és kéziratok csaknem teljes egészében külföldön találhatók, hálátlannak mondható. Tudjuk, hogy nem ezért, hanem könyvtörténeti okoknál fogva, a Csapodi házaspár leszűkítette a corvina fogalmát azokra a kódexekre, amelyeken Mátyás, illetve felesége, Aragóniai Beatrix valamilyen tulajdonjegye (főként a címerük) található. A díszes kódexek esetén ebben sem voltak következtetések, így belekerült Bibliotheca Corvinianájukba néhány, Mátyás utódja által birtokolt kötet, és amellet, hogy a nyomtatványokat szinte elviszerűen kizárták a gyűjteményből, a gazdagon díszített Thuróczy-kronikával komolyan foglalkoztak. Nem jelentette ez azt, hogy Csapodi Csaba ne vizsgált volna meg minden olyan említést, amely valamely kötet kapcsán a nagy király könyvtárába tartozást állította. Így foglalkozott a corvina XVI–XVII. századi utóéletével is.¹ Nekí köszönhető, hogy elkezdődött annak a könyvnyagynak az értékelése, ami Buda 1686-os, török uralom alóli felszabadítása után került a hadakat kísérő értelmiségiek látókörébe, és amit Bécsbe szállítottak.² Ő ezeket nem tartja corvináknak, a királyi palota kápolnájának papsága könyvtáraként azonosította őket. A Csapodi házastárs emellett részletesen foglalkozott a Mátyással kortárs Magyarország előkelőségeinek könyveivel is. Csapodi Csaba főként Janus Pannoniusra,³ Gárdonyi Klára Vitéz Jánosra koncentrált.⁴ Kettejük munkássága önálló korpusz a corvinák történetében, és ha az ötven évvel ezelőtti évforduló körüli könyvtérmeis darabjai (Mátyás emlékkönyv,⁵ Zoltai Klára corvina könyvészete⁶) mérföldkövek a Bibliotheca Corviniana történetét bemutató úton, akkor az 1973-ban megjelent *The Corvinian Library, History and Stock*,⁷ és a legutolsó Bibliotheca Corviniana díszalbum (1990)⁸ ezek méltó párjai.

Az európai humanizmus-kutatás azonban ennél többet tud. A háború utáni negyven év nem volt alkalmas időszak a szakmai együttműködésre, így a magyar szakemberek – Csapodiek sem – nem tudták követni a nemzetközi szakirodalmat. Az 1982-es schallaburgi monumentális Mátyás-kiállítás⁹ azonban

¹ Csapodi Csaba: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Magyar Könyvszemle. 1961. 394–421. old. (önálló füzetben ugyanez: Bp. 1961. Az MTA Könyvtárának közleményei 24.); Uő.: Wann wurde die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus vernichtet? Gutenberg Jahrbuch. 1971. 384–390. old.

² Csapodi Csaba: A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 15(90) Új sorozat) Bp. 1984.

³ Csapodi Csaba: A Janus Pannonius szöveggyűjtemény. (Humanizmus és reformáció, 10.) Akadémiai Kiadó, Bp. 1984.

⁴ Csapod-Gárdonyi Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. (Studia Humanitatis, 6.) Akadémiai Kiadó, Bp. 1984.

⁵ Mátyás király emlékkönyv I–II. Szerk.: Lukinich Imre. Bp. 1940.

⁶ Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini. Mátyás király könyvtárának irodalma. Fitz József közreműködésével összeállította Zoltai Klára. Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai. X. Bp. 1942.

⁷ Csaba Csapodi: The Corvinian Library. History and Stock. (Studia humanitatis, 1.) Akadémiai Kiadó, Bp. 1973.

⁸ Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Corviniana. Helikon Kiadó, Bp. 1990.

⁹ Schallaburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, 1458–1541. 8. Mai – 1. November, 1982. Red. von Gottfried Stangler, Moritz Csáky, Richard Perger, Andrea Jünger. Wien 1982.

csak az együttműködési szándék kifejezése volt, a magyarországi szakma nem tudott a nyugati műhelyekkel közös értékelést adni a korszak Magyarországról. Egy itthoni – nem is a legmodernebb – humanizmus és reneszánsz képet exportáltunk.¹⁰ Ez is nagyon fontos volt.

A rendszerváltás óta eltelt lassan két évtized jól megmutatta: szükséges valamennyi forrás újbóli értékelése, a források körének kiterjesztése nem megkerülhető, és el kell olvasni azt a szakirodalmat, ami a nyugat-európai és Egyesült Államokbeli műhelyekben készült az elmúlt században. A magyarországi kutatás ugyanis a XIX–XX. század fordulójától kezdve folyamatosan maradt le ebben a kérdésben, a hidegháborús időszak nyugati és keleti szakmai kapcsolatokat ellehetetlenítő, szervezett politikája sokat rontott a helyzeten. A másik oldalt sem érdekelte, hogy mit tudnak a vasfüggönyön innen. Új kutatási korszak kezdődik tehát, és a mostani évforduló arra talán elég lesz, hogy felmérjük a teendőket. Valamennyi kódex kodikológiai, paleográfiai, ikonográfiai, könyvtörténeti újraértékelése mellett rá fogunk jönni arra, hogy mennyi mindent tudhatunk meg akkor, ha egy-egy másoló műhely összes ismert termékét a vizsgálódás körében tarthatjuk.¹¹ Az azonosítások ugyanis nem csupán possessor-bejegyzéseken, pecsételen és külső forráson alapulhatnak. A kutatásokat mindenképp olyan kutatói attitűddel kell kezdenünk, hogy számunkra potenciális corvina minden olyan mű, amely valamilyen formában a budai udvar szellemi látókörébe került. Ebből, a több ezer műből kell azután kiválasztani azt a talán kétezret, pontosan nem tudjuk mennyit, ami nagy valószínűséggel a királyi könyvtárat is gazdagította. A cél, egy olyan komoly bibliográfiai mű, és történeti szöveggyűjtemény megalkotása, amely számba vesz minden olyan említést, amely az egyes kötetek, vagy éppen a gyűjtemény történetét taglalja. A két korpusz együtt lehet a Bibliotheca Corviniana modern könyvészete.

Már most sokkal többet tudunk a Mátyással kortárs európai uralkodók gyűjteményeiről is, vagyis a már most ismert tényeket komparatív eszközökkel is vizsgálni tudjuk.

A kortárs közgyűjtemények

A *burgundiai hercegi könyvtár* története a leginkább dokumentált az európai könyvtártörténetben. Katalógusai a XIV. század második felétől maradtak fenn, és a hálás utókor nemzedékről nemzedékre kiállításokon mutatta be a műtárgyként is fennmaradt kódexeket. Jó Fülöp (1396–1467) és harmadik felesége, Portugál Izabella (1397–1471) is rendelkezett könyvtárral,¹² fiuk, Merész Károly (1433–1477),¹³ vagy az ő lánya, Burgundiai Mária (1457–1482)¹⁴ már a könyvmecénási szokást is örökölte szüleitől. Az első említett nemzedék unokái (akiknek ismerjük a könyvtárát), Szép Fülöp (1478–1506)¹⁵ és Ausztriai Margit (1480–1530)¹⁶ már a humanista könyvnyomdászat fénykorát is megérthették. Tudjuk persze, hogy Szép Fülöp apja, I. Miksa (1459–1519) is nagyra becsülte az új művészetet,¹⁷ de könyvtárában a vezető szerep mégis a kéziratoké maradt, vagy a kéziratként illusztrált nyomtatványoké, illetve az igényes metszeteké. A burgundiai hercegi könyvtár 910 kötetes volt, amikor a legtöbb könyvet irták össze. A latin könyvek aránya alig 15% volt, görög pedig egyáltalán nem szerepelt a kódex tételek között. Több mint 75 % francia nyelvű irodalom (akár ókori szerzők fordítása), lo-

¹⁰ Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában I–II. köt. Bp., 1966.

¹¹ Ezért alapítottuk a *Supplementum Corvinianum* című sorozatunkat.

¹² Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne, 1397–1471. Exposition du 5 octobre au 23 novembre 1991. Catalogue par Claudine Lemaire, Michele Henry; iconographie par Anne Rouzet. Bruxelles 1991. Bibliothèque royale.

¹³ Charles le Téméraire 1433–1477. Exposition organisée à l'occasion du cinquantième centenaire de sa mort. Catalogue rédigé par Pierre Cockshaw, Claude Lemaire, Anne Rouzet. Bruxelles 1977. Bibliothèque royale.

¹⁴ Bruges à Beaune. Marie, l'héritage de Bourgogne. Exposition du 18 novembre 2000 au 28. février 2001., Beaune. Catalogue rédigé par Hospices civils de Beaune. Paris 2000. Somogyi.

¹⁵ Philippe le Beau (1478–1506). Les trésors du dernier duc de Bourgogne. Exposition organisée à l'occasion du cinquantième centenaire de la mort de Philippe le Beau. Du 3 novembre 2006 au 27 janvier 2007. Chapelle de Nassau, Bibliothèque royale de Belgique. Catalogue édité par Bernard Bousmanne, Hanno Wijsman, Sandrine Thieffry. Bruxelles 2006. Bibliothèque royale de Belgique.

¹⁶ La librairie de Marguerite d'Autriche. Europalia Österreich. Catalogue par Marguerite Debae. Bruxelles, 1987. Bibliothèque royale; Marguerite Debae: La bibliothèque de Marguerite d'Autriche. Essai de reconstruction d'après l'inventaire de 1523–1524. Louvain–Paris 1995. Éd. Peeters.

¹⁷ A spanyol királyok könyvgyűjtő szenvedélyének legátfogóbb bemutatása az Europalia 85 Espana kiállítás volt: Les rois bibliophiles. Europalia 85 Espana. Catalogue établie par Amalia Sarriá. Bruxelles 1985. Bibliothèque royale.

vagtörténetek, históriák, szokásjog gyűjtemények. A humanista latin nyelvű irodalom csak foltokban bukkan tehát fel a gyűjteményben.

Hasonló a helyzet a nyelvi (ami a latint illeti) és a tartalmi összetételt tekintve a *kasztíliai és aragóniai kortársakkal* is. Aragoniai Ferdinánd (1452–1516) és Kasztíliai Izabella (1451–1504) fontosnak tartották az udvari kultúra felvirágoztatását, a könyvmásoltatást, és kiadást, maguk is gazdagon illuminált kódexek gyűjtői voltak, ugyanakkor gondot viseltek a nyomtatott könyvek világának szabályozására (és bizony cenzúráztatására) is.¹⁸

Az aragonai család nápolyi uralkodása (1443–1504), ottani udvari kultúrájuk különösen fontos összehasonlítási alapot szolgáltat, hiszen I. Ferdinánd (1443–1494) király leánya Beatrice d'Aragona 1476-ban Mátyás felesége lett. A család nápolyi udvari könyvtárából ismert darabok – katalógus nem került még elő – fele részben latin nyelvűek, a többi spanyol és olasz. Görög kódexek nem voltak a gyűjteményben.¹⁹ I. Ferdinánd király gyermekeinek nevelője, Diomede Carafa olasz nyelven írt életvezetési tanácsokat az ifjaknak (de institutione vivendi), de amikor Beatrice elindult Magyarországra, a számára írt tanácsokat lefordították neki, és külön kódexbe foglalták, hogy az úton is olvashassa.²⁰ (Ez a ma Pármában őrzött corvina.²¹) Miért fordították latinra a szöveget? Bizonyára azért, mert a férjével, és annak nem itáliai környezetével latinul beszélgetett.

A francia királyi gyűjtemény tényleges megalapítója – könyvtár, mint intézmény – V. Károly király (1364–1380) volt.²² Ő vincennes-i, fontainebleau-i, Beauté-sur-Mare-i, illetve a Cité királyi palotájában elhelyezett könyveit a Louvre-ban gyűjtötte össze (1368), katalogizáltatta, és gvarapította tovább. Műve VI. Károly uralkodás végére, vagyis a XIV. század közepéig elpusztult, a könyvtár széthullott. Az újjászervezést éppen a Hunyadi Mátyással kortárs uralkodók kezdték, így a szakirodalomban kevésbé értékelt XI. Lajos (1461–1483), majd VIII. Károly (1483–1498). A XVI. század első felében majd I. Ferenc szervezte azután valóban nagy gyűjteménnyé.²³ A gyönyörűen illusztrált históriák, hórás könyvek, régi és kortárs irodalom ebben a könyvtárban is csaknem teljes egészében franciául volt meg.

Anglia Mátyás uralkodása idején a Lancaster és a York házak közötti háborúban pusztult (Rózsák Háborúja), VII. Henrik (1484–1509), az első Tudor uralkodó sem éppen magas udvari kultúrájáról volt ismert. A családnak voltak könyvei, de főként francia és angol historikus és jogi kéziratok, a napi valósággyakorlat könyvei mellett. Nem is beszélhetünk ebben a korban királyi könyvtárról Angliában.²⁴

A nemzetközi szakirodalomban – az olaszországban is – több vélemény fogalmazódott meg azzal kapcsolatban, hogy Mátyás itáliai példákat követett-e a könyvtár kialakításakor, vagy fordítva, számos esetben a magyar király adott példát, amit a fejedelmi családok próbáltak követni.²⁵ Valamennyi város-állam uralkodójának reneszánsz udvartartása volt a korban, a XIV. század közepétől kezdve számos jelentős családi gyűjteményről maradt fenn katalógus. Nagyságban ezek a 100 és 600 között mozognak, ritkán volt több könyvük. A XV. század második felére persze nagyon sok értelmiséginek, kereskedő polgárnak volt kisebb könyvgyűjteménye. A magánkönyvtárak tematikus és a nyelvi összetétele Má-

¹⁸ Vö.: *Hipólito Escobar: Historia de las bibliotecas*. Madrid 1987. a reneszánsz fejezet, benne a kasztíliai könyvtárak: 206–210. old. Az átmeneti korszak – kéziratosság, nyomtatott könyv – könyvtörténetére: *Creadores del libro. Del Medievo al Renacimiento*. Sala de Exposiciones de la Fundación Central Hispano, 28 de septiembre – 20 de noviembre 1994. Edición a cargo de José María Fernández Catón. Madrid 1994.

¹⁹ *Libri a corte. Testi e immagini nella Napoli aragonese*. Catalogo della mostra, Napoli, Biblioteca Nazionale 23 settembre 1997 – 10 gennaio 1998. A cura di Alma Serena Lucianelli, Angela Pinto. Napoli 1997. Paparo.

²⁰ *Diomede Carafa: De institutione vivendi*. Tanítás az életvezetés szabályairól. Emlékeztető Magyarország fenséges királynéjának. Latin szöveg fordítása: *Lázár István Dávid*. Olasz szöveg fordítása és utószó: *V'igh Éva*. Bp. 2006. (OSZK).

²¹ *Csapodi* 1973, Nr. 228.; hasonmás kiadása: Parma 2004. Biblioteca Palatina di Parma.

²² *La librairie de Charles V. Exposition de la Bibliothèque nationale de France*. Réd. par François Avril, Jean Lafaurie. Paris 1968. BnF.

²³ Denise Bloch, *La formation de la Bibliothèque du Roi*. In: *Histoire des bibliothèques françaises. Les bibliothèques médiévales du VIe siècle à 1530*. Sous la direction d'André Vernet. Paris 1989. 311–331. old.

²⁴ A folyamatról, ahogy kialakult az angol királyi könyvtár, lásd: *Jean-Philippe Genet: L'Angleterre: des bibliothèques des rois à une bibliothèque royale*. (Supplementum Corvinianum, II.) In: Mathias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne. Sous la rédaction de Jean-François Maillard. *István Monok, Donatella Nebbiai*. Bp. 2008.

²⁵ Az itáliai könyvtárakról röviden lásd: *Enzo Bottasso: Storia della biblioteca in Italia. (Bibliografia e biblioteconomia, 16.)* Editrice Bibliografica. Milano 1984.

tyás koráig úgy változott, hogy az olasz nyelvi olvasmányok (antik szerzők fordításai, kortárs humanista szerzők művei, történelem, szépirodalom, de a vallásos élet háttérolvásmányai (szentek élete, beszédyűjtemények) a nagyobb részt alkották a gyűjteményben. Érdekes módon, még a vezető humanisták esetében is. A latin, és a XV. század közepétől dinamikus növekvő számú görög kéziratok a szerzetesrendek, illetve templomok könyvtáraiban halmozódtak. A tudós humanista könyvtárak is általában a tulajdonos halála előtt, vagy haláluk után azonnal intézményi gyűjteményeket gazdagítottak. Nagyon kevés több generációs tudós könyvtárról tudunk. Jó példa a változások nyomon követésére Firenze.²⁶

De lépünk közelebb az észak itáliai fejedelmi könyvtárak történetéhez. A milánói hercegi család, a Sforza páviai nagy könyvgyűjteményének²⁷ kialakítása a XIV. században kezdődik, sok könyv a Viscontiakkal való házasság révén került a családhoz. A könyvtár a XV. század első harmada végére elérte a csaknem ezerkötetes nagyságot (1426-ból maradt fenn katalógus), és ez maradt a XV. század folyamán, hiszen a több uralkodói családdal rokoni kapcsolatba kerülő Sforzák lányai örökségképpen apaszották is a gyűjteményt. Így kerültek Bécsbe azok a kódexek, amelyeket Bianca-Maria Sforza vitt magával, amikor 1494-ben az özvegy I. Miksa császár felesége lett. A páviai gyűjtemény azonban, XII. Lajos francia király (1498–1515) hadi sikereinek köszönhetően (az itáliai háború: 1499–1513) jelentős részben Párizsba került, jelentősen gyarapítva a francia királyi könyvtárat kialakító I. Ferenc (1515–1547) gyűjteményét.

Hunyadi Mátyás uralkodása alatt az Este család központi udvartartása Ferrarában volt. Az itteni könyvtár Ercole d'Este idején, 1495-ben 512 kötetet számlált, számunkra talán furcsa módon többségében olasz nyelvű kódexet.²⁸

A Mátyással kortárs európai udvarok könyvtáiról szóló áttekintésben külön fejezet illeti meg a Medici családot. Cosimo Medici 1428-ban még csak 63 kötetes könyvtárat tudhatott magáénak, igaz ebben is volt már Dante és Boccaccio mű is, olaszul. 1444-ben a családi könyvtárat nyilvánossá tették (Biblioteca Medicea Publica),²⁹ a San Marco domonkos kolostorban helyezték el, és ide hozták a firenzei humanista Niccolò Niccoli Santa Maria degli Angeli templomban, annak halálakor, 1437-ben elhelyezett kódexeit is.³⁰ A Medici család ezután újabb könyvtárat épített (Biblioteca Medicea Privata), amely Lorenzo Medici élete végén 1019 kötetet számlált. 1494-ben ezeket a könyveket is nagyobb részt a San Marco kolostorban helyezték el, így annak 1499-ből ránk maradt katalógusa szerint 1232 kötet volt. A mai Biblioteca Medicea Laurenziana a XVI. században alakult ki, a család újabb könyvei, a San Marco és a Santa Maria del Fiore templom könyvtárainak egyesítésével.³¹ A San Marco kolostorban már az 1450-es években kialakították a Bibliotheca Latina, és a Bibliotheca Graeca termetet, ahogy az ma is látható. Nehezen elképzelhető, hogy ez a humanista minta-könyvtár ne lett volna inspiráló erejű a Budára érkező, Mátyás könyvtára gyarapítását irányító humanisták számára.

Nagyságban a pápai könyvtár volt igazán mérhető a Bibliotheca Corvinianához. Az V. Miklós pápa (1447–1455), aki kezdeményezője volt egy pápai könyvtári intézmény létrehozásának, halálakor már 1200 kódexet birtokolt (ennek egyharmada volt görög, a többi latin). A hivatalos könyvtáralapítás IV. Sixtus pápa „ad decorem militantis Ecclesiae” kezdetű bullájával történt 1475. június 15-én. Az

²⁶ Christian Bec: *Les livres des Florentins (1413–1608)*. Olschki (Biblioteca di „Lettere Italiane”. Studi e testi, XXIX) Firenze 1984.

²⁷ Élisabeth Pellegrin: *La bibliothèque des Visconti et des Sforza ducs du Milan au XVe siècle*. Paris 1955. CNRS

²⁸ Giulio Bertoni: *La biblioteca Estense e la coltura Ferrarese ai tempi del duca Ercole I. (1471–1505)*. Torino 1903. Ermanno Loescher; a katalógus, 1495. 235–252. old. Ernesto Milano: *Casa d'Este dall'anno mille al 1598*. In: *Gli Estensi. Prima parte: La corte di Ferrara*, a cura di Roberta Iotti. Modena 1997. Il Bulino (Il giardino delle Esperidi, 6.) 9–94. old.

²⁹ Berthold L. Ullman–Philip A. Stadler: *The Public Library of Renaissance Florence. Niccolò Niccoli, Cosimo de' Medici and the Library of San Marco*. Padua 1972. Antenore (Medioevo e Umanesimo, 10.)

³⁰ Eugenio Garin: *La biblioteca di San Marco*. Firenze 2000. La Lettere.

³¹ Antonietta Morandini: *Biblioteca Medicea Laurenziana*. Firenze 1986. Nardini (Le grandi biblioteche d'Italia); *All'ombra del lauro. Documenti librari della cultura in età Laurenziana*. Catalogo della Mostra, Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, 4 maggio – 30 giugno 1992. A cura di Anna Lenzini. Firenze 1992. Silvana; *I libri del Duomo di Firenze. Codici liturgici e Biblioteca di Santa Maria del Fiore (secoli XI–XVI)*. Catalogo della Mostra, Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, dal 23 settembre 1997 al 10 gennaio 1998. A cura di Lorenzo Fabbri, Marica Tacconi. Firenze 1997. Centro Di.

1480-ben Bartolomeo Platina által összeállított katalógus már 2527 kötetet regisztrált.³² A nyelvi összetétel vizsgálatánál a latin és görög túlsúlya mellett kevés számú olasz és más nemzeti nyelven írt (vagy nyomtatott) munkát láthatunk. Tematikusan számottevő arányúak a teológiai munkák, jóllehet az antik szerzők, és kortárs humanisták munkái is nagy számban vannak jelen.

A német fejedelemségek központjaiban is egyre-másra alakultak a könyvtárak, de a bibliofília mindenütt (a déli, és az északi területeken egyformán) a könyvnyomtatással terjedt el. A német választófejedelmek a reformáció, annak születő intézményrendszere (egyház, iskola, nyomda stb.) támogatása mellett (vagy éppen ennek ellenállva, a katolikus oldal támogatásával) alakították ki nagyobb udvari gyűjteményeiket.³³

A Bibliotheca Corviniana

Amint az eddigiekből kitűnt, Mátyás budai könyvtára számos tekintetben különbözött a kortárs európai példáktól. Nagyságban hozzá mérhető csupán a pápai könyvtár volt. Miután nem ismerjük a Bibliotheca Corviniana valódi méretét, azt szoktuk mondani, hogy Mátyásé volt a második legnagyobb XV. századi gyűjtemény. Számottevő mennyiségű könyvet Mátyás nem örökölt szüleitől, vagy uralkodó elődeitől, a pápai könyvtár pedig – viharos története ellenére – mégiscsak folyamatos múltat tudhatott maga mögött a korai keresztény századoktól kezdve. A Hunyadi sarj teljesítménye a gyűjtemény-építés terén tehát mindenképpen kiemelkedő. A könyvtár nagyságánál sokkal fontosabb azonban az, hogy milyen nyelvi és tartalmi összetételű volt a budai gyűjtemény. Ez a kérdés egyben elvezet ahhoz a problémához, amely a Bibliotheca Corviniana szerepének megítélésében áll, illetve ahhoz a felvetéshez, ami megkérdőjelezi, hogy Mátyás maga használta volna ezeket a könyveket.

Láttuk, hogy a kortárs uralkodói könyvtárak polcain többségükben vernakuláris irodalom sorakozott. Ennek csak az egyik oka az, hogy a francia, az olasz, a katalán, a spanyol, az angol, vagy éppen a flamand irodalmi emlékek lényegesen nagyobb arányban voltak jelen a XV. századi királyságokban, mint Magyarországon a magyar. Ugyanezt mondhatjuk el a kisebb német fejedelmi könyvtárakról is, a német nyelvű történeti, vagy éppen lovagi (Rittergeschichten) irodalom arányáról a latinnal szemben. Szorosan összefügg ez a jelenség a különböző országok polgárosodási szintjével, illetve azzal, hogy az uralkodói udvar mennyire kötődött műveltségében valamelyik nemzeti nyelvű kultúrához. A francia nyelv domináns szerepe Burgundiában, a Németalföldön, és Angliában (a normann hódítás után) magától értetődő. Érdekes módon a flamand középkori irodalom értékeire is majd csak a spanyol helytartók figyelnek fel, és II. Fülöp spanyol királyként szervezetteren az északi (elszakadt) területekről is vásároltatta magának az ott kidobásra ítélt kódexeket.

A Bibliotheca Corviniana egykori állományáról alkotott képünk nem teljes, de számos, jól használható ismerettel rendelkezünk.³⁴ Bizonyos, hogy teljesen korszerű bibliotheca gyűlt össze a budai udvarban. A középkori standard művek – enciklopédiák, a skolasztikusok munkái stb. – mellett elsősorban a késő antik egyházatyák írásai voltak jelen, azután az ókori auktorok, közöttük a frissen felfedezett és lefordított görögök is – sőt, ők görögül is jelen voltak –, valamint a kortárs humanista irodalom.³⁵ Taddeo Ugoletti, Mátyás könyvtárosa kezdeményezésére a firenzei Naldo Naldi dicsőítő költeményt írt a könyvtárról. Ebben felsorolt sok könyvet, azonban abban nem lehetünk biztosak, hogy valóban általa Budán látott kódexekről van szó, vagy egyszerűen a *humanista panegyricus* műfajnak megfelelően bemutat egy ideális könyvtárat.³⁶ Ezen túlmenően megfogalmazza a kortárs humanista, egy ideális

³² Quinto Centenario della Biblioteca Apostolica Vaticana, 1475–1975. Catalogo della mostra. Vatican 1975. BAV, The Vatican Library. Its History and Treasures. New York 1989. Belser Inc. 11–14.

³³ Összefoglalóan: Ladislaus Buzas: Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit, 1500–1800. Wiesbaden 1976. Ludwig Reichert Verlag (Elemente des Buch- und Bibliothekswesen, Bd. 2.) 16–32. old.: Die Hofbibliotheken.

³⁴ Csapodi 1973.: Vö.: Csapodi Csaba: A reneszánsz könyvkultúra (Humanista könyvtárak). In: Madas Edit-Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Balassi Kiadó. Bp. 2003. 68–90. old.; Mikó Árpád: Stories of the Corvinian Library. In: Uralkodók és corvinák / Potentates and Corvinas. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján. / Anniversary Exhibition of the National Széchényi Library. Szerk. / Ed. by Karsay Orsolya. Bp. 2002. 139–155. old.

³⁵ Karsay Orsolya: A „fenséges könyvtár dicsérete”. Magyar Könyvszemle. 1991. 316–324., különösen 319–320. old.

³⁶ De laudibus Augustae Bibliothecae Toruń, Książnica Miejska im. Kopernika, Cod. Lat. R. Fol. 21. 107. Csapodi i. m. (1973) No. 435.

könyvtárhoz kötődő eszmét, amelynek a kortárs uralkodók közül leginkább Hunyadi Mátyás gyűjteménye felelt meg. A berendezése firenzei mesterek műve volt, és a szövegben leginkább egy XV. századi fejedelmi studiolo értelmezése rejlik. Ezekben a studiokban a könyveken, és képeken kívül még természeti furcsaságok (kitömött ritka állatok, közetek stb.) is megtalálhatók voltak. A könyvtár a budai palota legszebb része volt, mert Naldi szerint így fejezte ki a tudás magasabb rendűségét.³⁷ Az egykori valóság nehezen körvonalazódik a későbbi, kevésbé humanista szándékú tudósításokból. Valószínű, hogy nem is egy, hanem két terem volt a könyvek reprezentatív tárháza (legalábbis Oláh Miklós kettőről írt); a falakat (mennyezeteket) freskók díszítették, az ábrázolásokat feliratok értelmezték.³⁸ A könyvtár, a palota ama teremarához kapcsolódott, amely a legfontosabb reprezentációs tereket foglalta magában: a tróntermet és a kápolnát. Arra ma még nincs lényeges adatunk, hogy Mátyás idejében hogyan működött reprezentatív funkciója, de az, hogy a későbbi korszakokban – beleértve ebbe a török időket is – a palota nevezetességei közé tartozott, egyértelműen erre utal.

A könyvtár mindenképpen megfelelt a kor humanista ideális könyvtárának. Körvonalazódik egy olyan vélemény, hogy gyarapítása is éppen ennek a humanista eszményt megfogalmazó körnek volt a feladata, és tegyük hozzá érdeke. Dalmáciai, itáliai, német, cseh, lengyel humanisták a szereplői annak a tudós kapcsolatrendszernek (hálózat), amely egyrészt a művek fellelhetőségéről, másrészt a legjobb magárolról, vagy éppen eladók kész készítményekről informálta a Mátyás közvetlen környezetében élőket. Csúnyán fogalmazva, a Bibliotheca Corviniana egy tudós kör magánkönyvtára volt, akik kihasználták és kiszolgálták egy nagyhatalom fejének reprezentációs igényeit, és mindenképpen tudatos kulturális intézményt teremtő szándékait.

Mátyás és a corvinák

Mennyiben használta ezeket a könyveket Mátyás? A görög kódexekben gyönyörködhetett, olvasni nem tudta őket. A latin kódexeket tudta olvasni, jöhet nem biztos, hogy a szövegekkel a diszkódexben találkozott először. Több olyan példát tudunk, amikor egy-egy szövegre, mint ismertetőre hivatkozik az ajándék díszes kötet, vagy éppen ösnyomatvány kézzel vételekor (pl. Sylus Italicus, Roberto Valturio). Ismerjük Mátyás életének históriáját, és világosan látszik, hogy alig volt ideje budai udvarában tartózkodni. Biztosan részt vett tudós disputákon, a házasság tisztaságáról szóló fikatív jegyzőkönyvét is ismerjük, Antonio Bonfini leírásában (*De pudicitia conjugali et virginitate dialogi*).³⁹ A művet tartalmazó kódexet feltehetően az özvegy királynő, Beatrix vitte magával Nápolyba, onnan Zsámboky János tulajdonába került. Johannes Leunclavius 1572-ben az ő könyvtárából adta ki.⁴⁰

Mátyás könyvhasználatához számba kell venni, hogy vajon a Bibliotheca Corvinianában voltak-e nem latin és görög nyelvű könyvek? Olasz biztosan volt. Vitatják a szakemberek, de van, aki felteszi, hogy a ma a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött Dante-kódex is része lehetett a gyűjteménynek.⁴¹ Tudott-e Mátyás egyáltalán olaszul? Valamennyit biztosan. Magyar kódexről nem tudjuk, hogy a gyűjteménybe került volna. Nehezen hihető azonban, hogy egy ideális humanista gyűjteményben, egy a latin és görög műveltségű humanisták számára egzotikus nyelven írt művek ne kerültek volna. Ugyanígy nem kizárható a szláv nyelvek sem. Nem hihető, hogy Csehország és Szilézia meghódítója csak latin nyelvű könyveket hozott el az elfoglalt udvarokból.

Az idejét háborúzással, államügyekkel és reprezentációval töltő uralkodónak sok ideje nem maradt az olvasásra. A díszítés, a képi megjelenítés a gyorsabb megértést, a szöveg illusztrálását szolgálta. Bármennyire is szoros ikonográfiai program alapján díszítettek egyes műveket, annak értelmét a király bi-

³⁷ Karsay Orsolya: Potentates and Studios. In: Uralkodók és corvinák i. m. 2002. 37–53. old.; Ld. Naldus Naldus: De laudibus Augustae Bibliothecae. In: Irodalomtörténeti emlékek. Kiad. Ábel Jenő. Bp. 1890. 267. old.

³⁸ Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában I–II. Bp. 1966. I. 62–65. old.

³⁹ Az eredeti kódex mai lelőhelye: OSZK Clmae 421. – Csapodi 1973. Nr. 131. Kritikai kiadása: Antonio Bonfini: Symposion de virginitate et pudicitia coniugali. Ed. Stephanus Apró. Bp. 1943. (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*)

⁴⁰ Antonio Bonfini: Symposion trimeron, sive... de pudicitia coniugali et virginitate dialogi III. Ex bibliotheca Ioannis Sambuci. Ed. Johannes Leunclavius. Basel 1572. Johannes Oporinus (OSZK RMK III. 616).

⁴¹ Feltehető, hogy a velencei Giovanni Como ajándékozta Mátyásnak 1464-ben: Giorgio Fossaluzza: Provenienza del codice, fortuna critica, stile e carattere illustrativo delle miniature. In: Danta Alighieri Commedia, Biblioteca Universitaria di Budapest, Codex Italicus I. Studi e ricerche, a cura di Gian Paolo Marchi, József Pál. Verona 2006. 51–90. old.

zonyára csak magyarázattal értette meg, nem automatikusan, jóllehet – ahogy a kortársai – Mátyás is sokkal több ikont megértett, mint amennyit kódexeinek mostani, kései értelmezői.⁴² Sajnos az egyetlen megmaradt díszes kortárs históriát tartalmazó nyomtatvány (Thuróczy János krónikája) vitatott corvina-példány.⁴³ Így nehezen tudnánk azt a módszert követni Mátyás képolvasásának megítélésében, mint amelyet Laetitia Le Guay kiváló monográfiája alkalmazott, a burgundiai hercegek generációi által használt Philippe de Commines és Jean Froissart kéziratok képi világa elemzésénél.⁴⁴ Biztos azonban az, hogy a kép és a szöveg viszonya a könyvnyomtatás előtti időszakban más volt, mint a Gutenberg korszakban. A nyomtatott könyv, a képi világot háttérbe szorította, másfajta olvasási és megértési felkészültséget igényelt. A képek gyakran értelmezték, és újraértelmezték a szöveget. Számos esettanulmány elemzi ezt a jelenséget az antik szerzők kiadásai kapcsán,⁴⁵ és nem lesz felesleges a fennmaradt corvinák ikonográfiai újraértékelése sem. Ebből pedig nem hiányozhat az olvasástörténeti megközelítés sem.

Az uralkodó könyvhasználatának megítélésakor szembe kell nézni azzal a kérdéssel is, hogy a Mátyás uralomra jutása körüli időkben feltalált új művészet (könyvnyomtatás) első termékei milyen mértékben voltak jelen a könyvtárban. Az elmúlt húsz év egy-egy uralkodó könyvtárát bemutató kiállításainak katalógusait lapozva azt tapasztalhatjuk, hogy a nyomtatott könyv, tényleges megjelenését és elterjedését (1460-as, 1470-es évek) követően csak 30-50 évvel később szerez helyet magának az uralkodói könyvtárak polcain.⁴⁶ Az európai kortárs uralkodók könyvtárainak számbavételekor azt is láthatjuk, hogy attól csak a Mátyás halálát követő második uralkodói generáció az, amelynek tagjai – V. Károly (1500–1558),⁴⁷ I. Ferdinánd (1503–1564)⁴⁸ és Magyarországi Mária (1505–1558)⁴⁹ – már rendszeresen gyűjtötték és használták a nyomtatványokat. Jó példa a kasztíliai és aragóniai könyvtár: az említett Aragoniai Ferdinánd (1452–1516) és Kasztíliai Izabella (1451–1504) is fontosnak tartották a nyomdászat támogatását, hiszen Kasztíliaiban már 1472-ben ismert nyomda. A Katolikus Királyok 1502-ben Toledóban kiadott rendelete (*Pragmática*) rendelkezett is a nyomdászat tartalmi és formai igényességének vizsgálatáról. Ez a cenzúra-rendelet ugyanis kitért a tinta és a papír minőségétől kezdődően a betűk formájára is.⁵⁰ A szakirodalom többféle megközelítésből indokolja, hogy a nyomtatott könyv térhódítása az uralkodói gyűjteményekben miért késett, néha kiemelve műfajokat, amelyek területén a kéziratoság tovább fennmaradt. Ilyenek például a zenei kéziratok, vagy a hórás könyvek csoportja.⁵¹

Hunyadi Mátyás első, fennmaradt dokumentummal igazolható találkozása a nyomtatott könyvvel 1471-ben történt. Ez év szeptember 13-án Julius Pomponius Laetusnak írt levelében megköszöni az általa kiadott, neki ajándékozott, és egy Bandius nevű miniátor által Budára küldött Silius Italicus szö-

⁴² A képek és a szöveg viszonyáról az olvasásban, vö. *Klaus Oschema: Des Fürsten Spiegel? Anmerkungen zu den Bibliotheken der burgundischen Herzöge im 14. und 15. Jahrhundert.* In: *Buchkultur im Mittelalter. Schrift – Bild – Kommunikation.* Hrsg. von Michael Scholz, Adrian Mettauer. In Verbindung mit Yvonne Dellsperger, André Schnyder. Berlin–New York 2005. Walter de Gruyter. 177–192. old.

⁴³ OSZK Inc. 1143. *Josef Fitz: Die Ausgaben der Thuróczy-Chronik.* Gutenberg Jahrbuch 1937. 97–106. old. *Mátyusz Elemér: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai.* Magyar Könyvszemle. 1967. 1–11. old.

⁴⁴ *Laetitia Le Guay: Les princes de Bourgogne lecteurs de Froissart. Les rapports entre le texte et l'image dans les manuscrits enluminés du livre IV des Chroniques.* Paris-Turnhout 1998. CNRS, Brepols. (Documents, études et répertoires)

⁴⁵ Lásd például: *Karl Stackmann: Die Auslegungen des Gerhard Lorchius zum "Metamorphosen". – Nachdichtung Jörk Wickrams. Beschreibung eines Ovid-Kommentars aus der Reformationszeit.* Zeitschrift für deutsche Philologie, 86 (1967). *Sonderheft: Spätes Mittelalter.* Wolfgang Stammerl zum Gedenken. Besorgt von Hugo Moser, Kurt Ruh. 120–160. old.

⁴⁶ Vö. *Klaus Oschema: Des Fürsten Spiegel? ... i.m. 177–192. old.*

⁴⁷ *Kaiser Karl V., und seine Zeit. Katalog zu den Ausstellungen...* in Bamberg. Hrsg. von Stephan Diller. Bamberg 2000. Universitätsverlag. *Ausstellung Kaiser Karl V. (1500–1558). Macht und Ohnmacht Europas.* Bonn–Wien. Hrsg. von Petra Kruse. Wien 2000. Kunsthistorisches Museum Wien.

⁴⁸ *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie.* Hrsg. von Wilfried Seipel. Wien 2003. Kunsthistorisches Museum Wien.

⁴⁹ *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531.* Ed by. *Orsolya Réthelyi, Beatrix F. Romhányi, Enikő Spekner, András Végh.* Budapest History Museum. Bp. 2005.

⁵⁰ Vö. a 10. jegyzetben idézett katalógus "La bibliophilie d'Isabelle la Catholique" fejezetével.

⁵¹ Vö. Marguerite Debae tanulmányát az 6. jegyzetben idézett katalógusban, XVIII–XIX.

vegkiadás (*De secundo bello Punico*).⁵² Mátyás egész levele nagyon szívélyes hangvételű, szinte biztosan ő maga írta. A mű szövegét már ismerte, Silius – ahogy kiderül – kedves olvasmánya lehetett. Könyvtörténeti szempontból ez a mondat azt jelenti (már fiatal korában is olvasta), hogy ő maga egy újabb feltételezhető kódexről tesz említést. Miután Silius Italicus művének ez a Rómában megjelent példánya sajnos nem ismert, nem tudjuk megmondani, hogy a nyomtatványt külön díszítették-e a király számára.

A következő évben, 1472-ben, Veronában, Joannes Nicolai da Verona műhelyében megjelent Roberto Valturio (1413–1483/5) *De re militari* című műve.⁵³ Ennek, az 1465-ben befejezett műnek 22 kéziratos másolata ismert, valamennyi gazdagon díszített.⁵⁴ Hunyadi Mátyásnak Valturius könyve több példányban is rendelkezésére állt a könyvtárában. Lehet, hogy maga a nyomtatvány is megvolt, hiszen Isztambulban fennmaradt egy példány, amelyet Csontos János a Bibliotheca Corviniana részének feltételez.⁵⁵ Csapodi kételkedik ebben, a kétséges corvinák közé sorolja.⁵⁶ Két kéziratot azonban ő is valódi corvinának ismer el: a modenai kódexet⁵⁷ szép tollrajzokkal,⁵⁸ illetve a nagyon gazdagon díszített drezdai-kódexet⁵⁹ is. Ez utóbbi a veronai editio princeps másolata, valóban a királyi reprezentációhoz illő díszekkel. A fametszeteket lemásolták, az iniciálék, illetve az illusztrációk gazdagon aranyozottak.⁶⁰ A másolás tényét már Csontos János megállapította, de nem vizsgálta a többi fennmaradt kódex viszonyát a másolathoz.⁶¹ Külön érdekességeket rejt a későbbi nyomtatott kiadások kézbe vétele. A latin és az olasz nyelvű 1483-as veronai kiadások (Boninus de Boninis)⁶² az első, 1472. évi editio fametszeit másolják. Az egész Valturius-kérdés Mátyás könyvhasználatának, gyűjtési szokásainak megismeréséhez tartogat érdekes adalékokat. Teljes bizonyossággal nem mondhatjuk, hogy az említett isztambuli ősnymtatvány Mátyásé lett volna, de semmiképpen nem zárható ki.

⁵² Vö. Szilády Áron: Költészetünk I. Mátyás király idejében. Bp. 1877. (A Magyar Tudományos Akadémia 1877. évi május 27-én tartott XXXVII-dik közgyűlésének tárgyai. A MTA évkönyvei XVI. kötetének I. darabja) 37.; A levél kiadása: Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. XI. kötet. Emich Gusztáv. Pest 1855. 454–455. old.

⁵³ HC 15847; Leo. S. Olschki: La prima edizione di Valturio. La bibliofilia, I (1899–1900) Vol. I. 46–55. old.

⁵⁴ A hallatlanul gazdag szakirodalomból itt csak az egyik utóbbi összefoglalást idézzük: Il potere, le arti, la Guerra. Lo splendore del Malatesta. Catalogo della mostra tenuta a Rimini nel 2001, a cura di R. Bartoli, A. Donati, E. Gamba. Milano 2001. Federico Motta.

⁵⁵ Csontos János: A konstantinápolyi küldöttség jelentése. Akadémiai Értesítő, 1890. 40. old. Csontos pusztán azon az alapon, hogy a mű első kiadása is megtalálható Isztambulban, arra gondolt, hogy a drezdai kódex az ősnymtatvány másolata. Végeredményben megelőlegezte Erla Rodakiewitz véleményét (Lásd a 23. jegyzetet).

⁵⁶ Csapodi 1973. Nr. 688.; megjegyzendő, hogy Csapodi nem ismerte a képi anyag szerzősége kapcsán folytatott szerteágazó vitát. Az egyik feltevés szerint ugyanis a szerző Matteo de' Pasti, akinek patrónusa Sigismondo Pandolfo Malatesta, Rimini ura volt (lásd a 22. jegyzetet). Corrado Ricci szerint a Tempio Malatestiano, a kódex és az ősnymtatvány díszítője nem azonos személy, viszont feltételezi, hogy Matteo de' Pasti egy kéziratot magával vitt Konstantinápolyba, ura, Sigismondo Pandolfo Malatestiano ajándékaént II. Muhamed szultánnak (Corrado Ricci: Il tempio Malatestiano da Rimini. Bestetti e Tuminelli. Milano–Roma 1925. 47–52. old.). Erla Rodakiewitz (vö. 23. jegyzettel, p. 17.) ezt nem tartja valószínűnek. Matteo azonban valóban volt Konstantinápolyban a szultán meghívására. Vö. Franz Babinger: An Italian Maps of the Balkans, presumably owned by Mehmed II, the Conqueror (1452–53). Imago Mundi VIII (1951) 8–15. old.; Argenag Sakisian: The Portraits of Mehmet II. The Burlington Magazine for Connoisseurs. Vol. 74. 1939. Nr. 433. 172–181. old. – A portrét lásd a következő honlapon (lehet, hogy Matteo de' Pasti munkája): http://www.netmuseum.org/explore/byzantium_III/byz9300_1g.html

⁵⁷ Csapodi 1973. Nr. 687.

⁵⁸ Legutóbb erről szép fotókat közölt Ernesto Milano: I codici corviniani conservati nelle biblioteche Italiane. In: Nel segno del Corvo. Libri e miniature della biblioteca di Mattia Corvino re d'Ungheria (1443–1490), a cura di Ernesto Milano. Modena 2002. Il Bulino (Il giardino delle Esperidi, 16) 65–93. Ez a kódex az első nyomtatott kiadás előtt készült.

⁵⁹ Csapodi 1973. 686.

⁶⁰ Csontos János: Hadtudományi könyvek Mátyás király könyvtárában. Hadtörténeti Közlemények, 1890. 203–210. old.; Erika Trögel: Handschriften aus der Bibliotheca Corvina in den Bibliotheken der DDR. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1964. 152–159. old.

⁶¹ A magyar szakirodalom nem ismeri Rodakiewitz alapvető írását e tárgyban: The edition princeps of Roberto Valturio's 'De re militari' in relation to the Dresden and Munich Mss. In: Maso Finiguerra, XVIII–XIX (1940) 15–82. old.

⁶² HC 15848 (Sander 1942. 7462.); HC 15849 (Sander 1942. 7483.)

De sorolhatnánk a Budán megjelent nyomtatványokat, a Mátyás által támogatott nyomtatott könyveket, amelyek minden bizonnyal ott voltak a budai udvarban.⁶³ Tudjuk, hogy Thuróczy János *Chronica Hungarorum* 1488-ban kétszer is megjelent, Augsburgban és Brűnnben.⁶⁴ A brűnni kiadásból nem ismerünk olyan példányt, amely kapcsolatba hozható Mátyás királlyal. Az Országos Széchényi Könyvtárban azonban őrzünk egy pergamenre nyomtatott, nagyon gazdagon illusztrált, a király címerét is viselő, neki dedikált példányt, amelyről többen felteszik, hogy valóban a híres bibliotheca része volt. Csapodi kétségesnek tartja ezt, a díszítést kiadói fogásnak tudva be.⁶⁵ Szempontunkból azonban mindegy is, hogy ez a példány forgott-e Hunyadi Mátyás kezében, azonban jól illusztrálja, hogy a királyok abban az időben gyűjtöttek nyomtatványokat is. Igaz, a kiadók, vagy a királyi könyvtárak őrői gondoskodtak arról, hogy a nyomtatvány a díszes kéziratokéhoz hasonló öltözetet kapjon.

Ugyancsak ebbe a csoportba – pompázatosan illuminált ősnymtatvány – tartozik a francia nemzeti könyvtár kétkötetes Arisztotelész-korvinája is, amelynek autentikus voltát senki sem tagadja.⁶⁶

Az ősnymtatványokkal kapcsolatban tehát elmondhatjuk, hogy Hunyadi Mátyás hasonlóan viszonyult hozzájuk, mint a bevezetőben idézett kortárs uralkodók: ha lehetett, a kéziratokat helyezte előtérbe, a reprezentációs funkciót valójában a díszített kéziratok látták el. Példát említettünk arra is, hogy nyomtatványt másoltatott magának, és arra is, hogy azt gazdagon illusztrálták számára. Ha a királyi udvar szellemi horizontjának megrajzolása szándékával közeledünk a kérdéshez, akkor több szempontból kell számba venni a kortárs könyvkiadás termékeit: az uralkodónak vagy környezetének ajánlott könyvekkel kezdve a sort el kell jutnunk az udvarban keletkezett művek idézeteinek számbavételéig is.

Befejezésül visszautalok bevezetőnkben feltett kérdésre: valóban Mátyás király könyvtára volt a legszebb és a legnagyobb könyvtár Európában a XV. század második felében? Nem túlzás, ha azt mondjuk: elképzelhető.

Monok István

Reneszánsz építészet Magyarországon Mátyás király korában

Magyarországon a legkorábbi, jól keltezhető reneszánsz kőfaragványok az 1480-as évek közepén készültek el. A reneszánsz formák megjelenése a magyarországi építészetben feltehetően hosszabb folyamat eredménye, melynek közvetett előzményei még a XV. század középső harmadára, de közvetlen előzményei is csaknem egy évtizedre nyúlnak vissza.

Bár itáliai építőmesterek alkalmasszerűen korábban is gyakran tevékenykedtek Magyarországon, folyamatos jelenlétük a XV. század közepére az ország déli határvidékén állandósuló török elleni háború tette szükségessé. A fejlődő haditechnika következtében ugyanis a tűzerég alkalmazásában és a tüzérvérekhez kifejlesztett új típusú erődítmények emelésében élenjáró olasz és dalmát hadmérnökök, építésszek nélkülözhetetlenné váltak a határvédelemben és a török elleni hadjáratokban.¹ Az 1440-es évektől

⁶³ Vö. Monok István: A Bibliotheca Corviniana és a nyomtatott könyvek. MKSz 2008/3.

⁶⁴ Augsburg, 1488, Erhard Ratdolt (RMK III 15; Hain 15.518; Csapodi 1973. 653.), Brűnn 1488 (RMK III. 16; Hain 15.517; Csapodi 1973. Nr. 652.)

⁶⁵ OSZK Inc. 1143. Josef Fitz: Die Ausgaben der Thuróczy-Chronik. Gutenberg Jahrbuch, 1937. 97–106. old.; Mátyusz Elemér: A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai. Magyar Könyvszemle. 1967. 1–11. old.

⁶⁶ Velence, 1483–1484, Andrea Torresani, Bartolomeo de'Blavi (GW 2337); Csapodi 1973. Nr. 54.

¹ 1465 novemberében Mátyás Bologna városától kéri, hogy küldjék el hozzá Aristotele Fioravante építész, aki 1467 első felében tesz eleget a meghívásnak, hogy a törökök elleni munkákban részt vegyen. Aristotele Fioravante korábban (1462–63-ban) Francesco Sforza milánói herceg számára is dolgozott, mint hadmérnök. (Balogh, 1966. p. 495.) 1466-ban Laki Thúsz János horvát bánhoz küld Galeazzo Maria Sforza milánói herceg hat kömüvest. (Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. Bp. 1966. 508. old.) Ugyanebben az évben Laki Thúsz János és Rozgonyi János tárnokmester a király számára kértek Raguzából mérnököket, kőfaragókat és asztalosokat. (Uo. 510–511. old.) A raguzai tanács pedig Paschoe Michelievich raguzai mérnököt küldi Rozgonyi Jánoshoz. (Uo. 508–509. old.). Mindezek oka egy tervezett török elleni hadjárat lehetett.